

načina postojanja današnjeg *homo fabera*, kada je nadasve prisutno i pitanje (nužnog) duhovnog i fizičkog oblikovanja novih generacija, s ciljem projiciranja istinski humane budućnosti.

Svojim upečatljivim i vrlo pitkim načinom etičkog i humanističkog čitanja naše ljudske stvarnosti, Jurić nas, iako svjestan da govor o etici ne proizvodi moral, vodi prema tome da je funkcionalizirano obrazlaganje etike ukotvljeno u djelatnom stavu, odnosno da treba biti poziv na djelatne solucije otvorenog dokaza i ukaza, i to od osobne, preko društvene, do globalne razine samozagledanosti i samoupitanosti. U tom smislu, ova je knjiga poziv ne samo na otrežnjenje ili održanje nego i na unapređenje smislenosti postojanja. Ujedno, to je i zahtjev za ponovnim vraćanjem bitnim pitanjima i bavljenjem njima, kako bi se, s uvijek budnim humanističko-etičkim apelima nadilazilo i suhoparnost dezavuiranih teorijskih diskursa i dezavuirano filozofijsko moraliziranje. Samo se na taj način ne iznevjerava i dobro se može pratiti vlastito vrijednosno-humanističko kormilo, vođeno jakim moralnim rezonima koji se trebaju pretakati u smjele moralne iskaze, bez pretenzije da se bude sucem koji nameće rješenja. Odabir tako postavljene etičko-humanističke tematike i bavljenje po mnogo čemu odsudnim pitanjima bivanja i opstajanja ljudskog svijeta ukazuje nam ne toliko na autorovu težnju za pozornošću (da se u odljudivanju čovjeka mora iznova alarmirati na »tajming« moralnog osvješćenja u odnosu na bitna pitanja današnjice, koja čame u sjenci naizgled prećih i bližih pitanja i problema s kojima se suočavamo ili ne suočavamo), koliko na to da se humanistički (svjeto)nazori u misaonom hodu moralno-samospoznajne rezonantnosti jasno trebaju problemski univerzalizirati, kako i dokazuje Jurić, a što je nemoguće bez etičke dozvanosti i moralnog samoodziva pojedinaca i društava, kako bi se identificirali i rastvarali već poprilično zreli i prezentni moralni i društveni problemi današnjice.

Esko Muratović

Ivana Greguric

Kibernetička bića u doba znanstvenog humanizma

Prolegomena za kiborgoetiku

Hrvatsko filozofsko društvo, Pergamena, Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku, Zagreb 2018.

Knjiga Ivane Greguric dobro je došla i potrebna filozofijska studija o kibernetičkim bićima, popularnim kiborzima. S obzirom da se radi o aktualnoj i provokativnoj temi, knjiga o kiborzima na našem i inozemnom tržištu ne nedostaje. Međutim, ono čega do sada kod nas nije bilo je sustavan pregled problematike te strukturiran i utemeljen uvod u područje koje, kao što to i autorica čini, možemo zvati kiborgoetika. Ova opsežna studija iz pera dobro upućene autorice važan je doprinos razumijevanju i daljnjem razvoju kiborgoetike i srodnih područja. Nakon glavne rasprave podijeljene u 13 poglavlja, knjigu zaključuju intervjui koje je autorica vodila s nekima od najpoznatijih svjetski priznatih stručnjaka u ovome polju koji su, ponekad i svojim kontroverznom radom, trasirali razvoj kibernetičke tehnologije te potaknuli razvoj kiborgoetike.

U javnosti je vjerojatno najpoznatiji Kevin Warwick, koji je još 1998. – dakle točno 20 godina prije objavljivanja ove knjige – postao globalno poznat jer je sebi ugradio čip kojim je mogao upravljati uređajima koji su ga okruživali, mogao je npr. koristeći taj usađeni čip upaliti grijanje ili svjetlo. Kasnije je u sebe ugrađivao sve više sofisticiranije čipove koji su, kako se i tehnologija razvijala, mogli činiti više radnji. Taj egzotični autor, jedan od najpoznatijih zagovornika razvoja povezanosti između čovjeka i tehnologije, na poziv autorice ove knjige gostovao je i u Zagrebu te izazvao nemalu pažnju. Među intervjuima na kraju *Kibernetičkih bića* nalazi se i onaj s Warwickom, a Warwick se pojavljuje i na početku knjige kao autor predgovora gdje mu se pridružuje i Rocci Luppicini. Dakle, istaknuti svjetski autori i na početku i na kraju ovoga izdanja ukazuju da je knjiga *Kibernetička bića* važna i na globalnoj razini.

Uklopljenost knjige u zbivanja na svjetskoj razini ističem i iz još jednog razloga – naime, autorica koju pohvaljuju istaknuti kiborgoetičari i transhumanisti nije njihova vjerna

sljedbenica i podržateljica. Upravo suprotno, knjiga Ivane Greguric kontinuirano poziva na oprez i na razboriti entuzijazam. Ipak, ovo nije djelo niti s druge strane spektra, neko radikalno osporavanje razvoja i primjene tehnologije. Ovdje se, prije svega, radi o pažljivom razmatranju argumenata s više strana koji zaključno opravdavaju pozivanje na načelo opreza i načelo odgovornosti. Knjiga *Kibernetička bića* također je okrenuta budućnosti, no tu budućnost doživljava u kontekstu povijesne zbilje. Autorica izgrađuje prikaz suvremenog doba u kontekstu razvoja tehnologije, služeći se pritom filozofijskim argumentima. Filozofija želi zahvatiti cjelinu, objasniti svijet u njegovu kontinuitetu te preispitati položaj čovjeka u bešavnoj mreži prirode. Filozofija je stoga i više nego važna i u sagledavanju budućnosti. Budućnost, kao što znamo, nije neko prazno 'sutra' koje pasivno dočekujemo, nego se ona izgrađuje danas – mi danas stvaramo budućnost. Otuda proizlazi i naša odgovornost prema budućnosti i prema onima koji će u njoj živjeti i stvarati.

Stoga nije neobično da, pored svih kontroverznih suvremenih autora koji se pojavljuju u uvodnim i završnim dijelovima knjige, prvo ime na koje nailazimo kada uđemo u sadržaj, u prvom poglavlju, štoviše već u prvoj rečenici je – Hegel. Otvarajuće poglavlje u knjizi tematizira kraj filozofije i mogućnost mišljenja, a sljedeće se bavi trans-tehničkom biti tehnike. Ovdje su glavni sugovornici, uz već spomenutog Hegela, Marx, Vanja Sutlić te Heidegger i Habermas. Ta razmjena ideja, njihova kontinuirana kritika i nadogradnja, u uvodnim poglavljima knjige kulminira u razradi koncepta *znanstvenoga rada*, a posljedično onda i adekvatnog radnika – u ovome slučaju znanstvenoga radnika koji je i sam produkt akumuliranog znanja društva. To je baza, ističe se u knjizi, za kiborgizaciju čovjeka i njegove zbilje *znanstvenog humanizma kao naturalizma* u znanstvenoj povijesti (str. 69). Upravo je to opis aktualnoga povijesnog trenutka kojim ova knjiga učestalo barata: doba znanstvenog humanizma kao naturalizma.

U knjizi će nadalje biti istaknuto da stajališta transhumanista dobro oslikavaju aktualni proces znanstveno-tehničkog denaturiranja čovjeka. Iste one godine kada si je Kevin Warwick ugradio prvi čip, dakle 1998., osnovana je Svjetska transhumanistička udruga koja je odmah objavila i svoju *Transhumanističku deklaraciju*. Transhumanisti su, pojašnjava autorica, zagovornici poboljšanja i preoblikovanja ljudskoga bića koje nastoje opravdati obrazloženjima o pravu svake osobe na donošenje odluke o vlastitome unaprjeđenju (str. 76). Prema njihovim očekivanjima, tehnika će osloboditi čovjeka tjelesnih ograničenja, učiniti ga boljim i dugovječnijim. Auto-

rica konstatira da su upravo takve prilagodbe ono što zahtijevaju prostor i vrijeme znanstvenog humanizma kao naturalizma.

Iz karaktera znanstvenoga rada nadalje proizlazi da će transhumanistički zahtjevi težiti sve većoj uniformiranosti pojedinaca i svijeta pa će poboljšani kiborzi biti razvrstani u neke druge nadljudske, a lako moguće zapravo podljudske pa i neljudske kategorije. U tome smislu znanstveni rad na način na koji ga autorica razumije predstavlja dodatno otuđenje čovjeka i odmak od iskonskog humanizma života i čovjeka. Pri tome autorica ističe da načelo opreza također treba primjenjivati oprezno. Zasljepljujući entuzijazam transhumanista ne smije biti zamijenjen jednako slijepim i neutemeljenim radikalnim konzervativizmom. Naime, ugrađnja umjetnih implantata koji pomažu vratiti izgubljene tjelesne funkcije i omogućuju uspostavu prirodne ravnoteže tijela nije etički upitna, s obzirom na to da se odnosi na kompenzaciju nedostataka. Ono što jest upitno jesu postupci poboljšanja čovjekova zdravog biološkog tijela kojima se unaprjeđuju postojeće funkcije organizma i uma ili stvaraju nove koje biološki organizam ne posjeduje. Takvi postupci otvaraju prostor za konačno stvaranje djelomičnih ili potpunih umjetnih bića što u konačnici, navodi autorica, može dovesti do povijesne bilješke o *homo sapiensu* kao samo privremenom i nedostatnom namjesniku *znanstvenoga rada* (str. 82).

Autorica u knjizi prati povijesni razvoj kibernetike pa tako pronalazimo i navode iz Platona koji kibernetiku opisuje kao umijeće upravljanja, kormilarenja (str. 83). U suvremeno doba kibernetika se određuje kroz uspostavu interakcije među sustavima posredstvom informacija i sredstava komunikacija. Takva interaktivnost nadvladava do sada čvrsto utvrđene granice, stoga, kibernetika u konačnici može pitati o granicama između živog i neživog pa i uopće o definiciji živog odnosno neživog, konkretno čovjeka i stroja. Kiborg, među ostalim, predstavlja i fascinaciju umjetnim životom (str. 92). S jedne strane, radi se o zagovoru simbioze živog i mehaničkog s ciljem nadvladavanja onoga 'biti ovdje' i 'biti sada', ulaska u neku vrstu vječnoga postojanja, dok se, s druge strane, time otvara mogućnost postavljanja života na novu umjetnu antropološku osnovu (str. 87) koja se, zapravo, u punome smislu može realizirati samo u budućnosti bez čovjeka i biološkog života.

Ovdje valja opet ponoviti: nesumnjiva je dobrobit koju donosi primjena znanstveno-tehnoloških dostignuća u liječenju i prevenciji bolesti. Dijelom i zbog same naravi teme unaprjeđenja sposobnosti ljudskoga tijela i uma koja je medijski i popularnoznanstveno atraktivna, kao i zbog teških izazova koje ona postavlja pred filozofiju a napose etiku,

pojmovi 'kiborg' i 'kiborgizacija' danas su opterećeni različitim značenjima. Potrebno je dosta strpljenja i truda u pokušaju njihova razgraničavanja, pogotovo ako je pritom cilj razmatranje etičkih pitanja koja se vežu uz njih i s njima povezane koncepte. Autorica se ambiciozno poduhvatila tog zadatka te knjiga u svome znatnome dijelu donosi pregled i analizu različitih pojava kiborga. Tako saznajemo da postoje, među ostalima, i animo-kiborzi, homo-kiborzi, robo-kiborzi, ali i kiborg-kiborzi. Ovdje nije mjesto za njihov detaljniji pregled pa će dostajati napomena da se radi o vrlo zanimljivoj stvari koje je potkrijepljeno s brojnim slikovnim priložima. Osim kiborzima, knjiga se bavi i avatarima kojih također ima svakakvih vrsta, što na koncu dovodi do poglavlja koje se bavi antropologijom kiborga, u kojemu se razmatra što će sve biti moguće postići u budućnosti u kontekstu spajanja živoga i neživoga. Ta cjelina donosi i poglavlje o društvu kao kibernetičkom organizmu što je tema pobliže pojašnjena u sljedećoj cjelini knjige naslovljenoj »Kiborgizacija zbiljskih društvenih odnosa«. Ovdje se posebno tematiziraju sport, umjetnost, glazba pa i promet – teme koje ne gube na svojoj aktualnosti te predstavljaju dio svakidašnjega života.

Nakon kiborga i avatara, slijedi razmatranje robota, kojih također ima više vrsta, pobrojanih i opisanih u knjizi. Dok se prolazi kroz te stranice, teško je ne pitati se kako bi izgledalo društvo kiborga i robota, tko bi vodio glavnu riječ, kako bi se međusobno organizirali, kakve bi se nove društvene pa možda i moralne norme pojavile. U tom pravom trenutku čitateljske znatiželje dolazi poglavlje o globalnom svjetskom poretku kiborga i robota, što je ponovno vrlo zanimljivo štivo.

Na kraju knjige autorica sumira prethodne stranice unutar teksta s naslovom »Prolegomena za kiborgoetiku« (str. 305). Knjiga je vodila od Hegela i Marxa, preko kiborga, avatara i robota, ponovno do filozofije. Prolegomena za kiborgoetiku tako se poziva na Kanta, Hegela i Habermasa te na niz autora iz područja filozofske antropologije.

Ono što ovdje želim istaknuti je uloga koju autorica dodjeljuje filozofiji u svim prethodno naznačenim temama i pitanjima. Naime, u polemici s, konkretno, Habermasom i njegovim stavom o 'opravdanoj suzdržanosti' filozofije, autorica zaključuje da u pogledu tema kojima se bavi ova knjiga to predstavlja pogrešan pristup. Ono za što se autorica zaključno zalaže i gdje vidi važnu ulogu filozofije je upravo nesuzdržanost filozofije u pitanjima života i moralno ispravnog življenja (str. 313). Mislim da je to ujedno i jedna od najvažnijih poruka knjige: filozofija može i treba govoriti i o ovim temama, njena suzdržanost ne znači

istovremeno i pobjedu umjetnoga nad živim, strojeva nad čovjekom (jer se te bitke vode i na drugim poljima), ali svakako može značiti pad filozofije u njenoj najvažnijoj ulozi, a to je kritičko promišljanje svijeta, povijesti, ali i budućnosti.

Ivana Zagorac

Keith Ansell-Pearson

Bergson

Thinking Beyond the Human Condition

Bloomsbury, London, Oxford,
New York, New Delhi,
Sydney 2018.

Najnovija knjiga Keitha Ansell-Pearsona, profesora filozofije na Sveučilištu u Warwicku, plod je, riječima samog autora, dvadesetogodišnjeg bavljenja Bergsonovim djelima. Ona obuhvaća osam rasprava, od kojih su neke modificirane inačice prethodno objavljenih tekstova u znanstvenim časopisima.

Poznato je da je Bergsonova filozofijska misao snažno utjecala na niz francuskih mislitelja, kao što su Vladimir Jankélévitch, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Maurice Merleau-Ponty, Emmanuel Levinas, Paul Ricœur i Gilles Deleuze. Polazeći od te konstatacije, autor ističe kako ovom knjigom nastoji dati doprinos istraživanju »Bergsonovih tekstova u engleskom govornom području«. Autor ističe kako su mnogi od važnih mislitelja u Bergsonovu nastojanju da reformira filozofiju »pronašli oslobođenje« te kao primjer navodi Wiliama Jamesa kojega je upravo Bergson, po vlastitim riječima, »oslobodio od intelektualizma« (str. 2). U uvodu autor opisuje i svoje vlastito iskustvo susreta s Bergsonovom filozofijom kao »slično onome koje je opisao Pierre Hadot koji je istaknuo da za njega kao mladog studenta filozofije na Sorboni 'bergsonizam nije bio apstraktna, conceptualna filozofija, nego radije oblik novog načina viđenja svijeta'« (str. 3). Autor govori o »Bergsonovoj revoluciji« i njenom značenju preokreta u filozofiji, usporedivo s onim u Kanta, Nietzschea i Heideggera (str. 5). Upravo odabirom naslova *Misliti onkraj con-*